

Marija Turk: *Jezično kalkiranje u teoriji i praksi. Prilog lingvistici jezičnih dodira*. Zagreb / Rijeka: Hrvatska sveučilišna naklada / Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, 2013., 439 str.

Znanstvena monografija *Jezično kalkiranje u teoriji i praksi. Prilog lingvistici jezičnih dodira* ugledne hrvatske filologinje prof. dr. sc. Marije Turk sastoji se od šest cjelina: 1. Lingvistika jezičnih dodira, 2. Oblici jezičnog posuđivanja i njihova klasifikacija, 3. Latentno jezično posuđivanje, 4. Jezični purizam, 5. Hrvatski u dodiru s drugim jezicima i 6. Kalkovi u hrvatskome jeziku. Na kraju monografije nalaze se abecedni popis kalkova u hrvatskome jeziku s više od 1.500 natuknica, ekstenzivni popis citirane i relevantne literature sa šestotinjak jedinica te kazalo pojmova, popis imena i sažetak. Knjiga je nastala kao rezultat autoričina dugogodišnjeg bavljenja problematikom kalkiranja u hrvatskome jeziku, poglavito u sklopu nekoliko znanstvenih projekata, tako da su, uz relevantna teorijska promišljanja i rezultate analiza drugih jezikoslovaca, u knjigu inkorporirane i prethodne autoričine spoznaje o ovoj problematici.

U prvoj cjelini knjige tematiziraju se osnovni pojmovi dodirnoga jezikoslovlja pa se ova cjelina može čitati kao svojevrsan pregled dodirnojezikoslovnoga pojmovlja. Svaka opisana pojava ilustrirana je odgovarajućim primjerima za pojedina terminološka rješenja. Također se daje povijesni pregled bavljenja dodirnojezikoslovnim fenomenima u povijesti europskoga jezikoslovlja. Posebna pozornost posvećena je počecima dodirnojezikoslovnih istraživanja u sklopu mladogramatičarske škole, a zatim raznim teorijskim pristupima unutar strukturalističkih tradicija prve polovice 20. stoljeća. Povijesni prikaz strukovnoga bavljenja jezičnim dodirima završava osvrtom na etabliranje dodirnoga jezikoslovlja kao autonomne, interdisciplinarno impostirane grane suvremenoga jezikoslovlja sredinom 20. stoljeća te na početke teorije jezika u dodiru u Hrvatskoj, što ju je svojim istraživanjima anglizama utemeljio Rudolf Filipović u drugoj polovici 20. stoljeća, oslanjajući se na prinose Haugena i Weinreicha. U poglavlju o dvojezičnosti i višejezičnosti daje se pregled najvažnijih teorijskih promišljanja o tim pojavama, a zatim slijedi rasprava o fenomenu jezičnoga posuđivanja s obzirom na pojedine razine jezika kao sustava: fonološku, morfološku, leksičku, semantičku i sintaktičku.

U drugoj cjelini monografije opisuju se oblici jezičnoga posuđivanja. Oslanjajući se na Carstensa, autorica dosljedno provodi teorijski i terminološki uvjerljivu i opravdanu temeljnu klasifikaciju na tzv. evidentno i latentno posuđivanje, pri čemu je kod prvoga riječ o preuzimanju čitavoga jezičnoga znaka, a u drugome o preuzimanju strukturnih obrazaca leksema i plana sadržaja, dok se plan izraza supstituira u jezik primaoca prijevodnim istovrijednicama. Odlučivši se za uporabu termina »kalk« kao ključnoga kada je riječ o latentnom posuđivanju, autorica ga definira kao »svaki oblik reprodukcije stranojezičnih jedinica vlastitoga jezika«. Nakon toga slijedi minu-

ciozna i ekstenzivna analiza različitih klasifikacijskih sustava terminoloških rješenja što su ih nudili pojedini inozemni i hrvatski jezikoslovci proučavajući pojave jezičnoga posuđivanja. Zaključno autorica nudi vlastitu klasifikaciju pojava latentnoga jezičnoga posuđivanja i predlaže odgovarajuće hrvatsko pojmovlje, razlikujući između leksičkoga, semantičkoga i sintaktičkoga kalka. Leksičke pak kalkove kategorizira na doslovne prevedenice, djelomične prevedenice, poluprevedenice, formalno nezavisne neologizme i frazeološke kalkove. Tom podjelom služit će se u ostatku monografije opisujući potanko svaku od navedenih kategorija.

Cjelina o latentnome jezičnom posuđivanju problematizira istraživački iznimno važno i ključno pitanje identificiranja kalkova kao takvih. Pri tome se temeljito analiziraju i valoriziraju prinosi drugih istraživača, inozemnih i domaćih. Od potonjih, posebna se pozornost i duboko akademsko poštovanje izražava spram znanstvenoga doprinosa Vesne Muhvić-Dimanovski, koja se u nizu radova i dvjema monografijama bavila problematikom prevedenica i neologizama u hrvatskome jeziku. U ovoj cjelini u punome svjetlu dolaze do izražaja ne samo dugogodišnje intenzivno bavljenje autorice Marije Turk kalkovima u hrvatskome jeziku nego i njezine temeljne struke kroatistika, slavistika i germanistika. Metodologija i spoznaje iznesene u ovoj cjelini uzoran su putokaz svakomu budućem filologu koji će se udubljivati u obrađivanu tematiku.

Četvrta cjelina knjige, posvećena fenomenu jezičnoga purizma, daljnji je dokaz autoričine iznimne filološke kompetencije, u kojoj fenomen purizma promatra ponajprije kao izraz osviještene jezične politike pojedine jezične zajednice koja se brine o jezičnom planiranju, ključnom konceptu koji prethodi svakomu jezičnostandardizacijskom procesu i njegovo je inherentno obilježje. Imajući u vidu medijsko i često dnevno-politički vulgarizirano poimanje purizma, ova je cjelina izrazito poučna jer se u njoj pokazuje kako su u biti i tzv. protivnici purizma također svojevrsni puristi, samo što se oni protive kalkovima i prednost daju posudenicama.

S druge pak strane, imajući u vidu od strane autorice zorno prikazanu situaciju s obzirom na purizam u drugim europskim jezičnim kulturama, razvidno je da hrvatska jezična politika nije u tome nikakva iznimka, nego – osim engleske jezične politike – pravilo, što čak vrijedi i za planske jezike poput esperanta. Tako će, primjerice, svaki upućenik u sociolingvističku dimenziju esperantske, kozmopolitski ustrojene i usmjerene jezične zajednice posvjedočiti kako su i govornici toga planskoga jezika izrazito puristički orijentirani i nerado prihvaćaju posudenice u svoj jezik, iako se njegov leksik izvorno temelji na posudenicama. Premda autorica to izričito ne navodi, pomno iščitavanje ove cjeline depejorativizira pojam »purizam« i daje mu novu dimenziju kreativne skrbi o standardizaciji i kontinuiranoj izgradnji pojedinoga nacionalnoga jezika. Velik dio cjeline posvećen je implicitnim i eksplicitnim pojavama purizma u povijesti hrvatskoga jezika; tu također do punoga izražaja dolazi autoričina kroatistička istraživačka pozadina pa se taj dio može čitati kao svojevrsni kompendij povijesti hrvatske jezične politike s obzirom na izgradnju strukovnoga i općega leksika.

U petoj cjelini monografije daje se ekstenzivan, temeljit i kritički intoniran prikaz problematike hrvatskoga u dodiru s drugim jezicima te odgovarajućih istraživanja. Riječ je o utjecajima klasičnih jezika, talijanskoga, njemačkoga, mađarskoga, francuskoga, češkoga, ruskoga, turskoga, engleskoga i srpskoga.

Najopsežnija, šesta cjelina monografije jest potanka raščlamba raznih kategorija kalkova u hrvatskome jeziku. Uvodna poglavlja cjeline tematiziraju problem identifikacije kalkova, kriterije za utvrđivanje kalkova te ustroj proučavana korpusa što obuhvaća leksičke jedinice iz radova o kalkološkoj problematici, primjere iz autoričnih ranijih radova, rječničku gradu iz hrvatske jezične baštine, lekseme iz hrvatskih računalnih korpusa te leksičke jedinice iz suvremenih hrvatskih sredstava javnog priopćavanja. Kao ključni kriteriji za utvrđivanje kalkova navode se tvorbeni i semantički pokazatelji, a raspravlja se i o odnosu između posudnica i kalkova, postojanju stranojezičnih elemenata u kalkovima i formalnim pokazateljima novih kalkova. Jedno poglavlje cjeline posvećeno je razmatranju uloge jezika uzora i jezika posrednika, pri čemu se posebna pozornost posvećuje jezičnospredničkoj dimenziji kalkiranja kao ključnoj pri preciznom identificiranju i opisivanju kalkova. Iznosi se velik broj primjera kalkova iz hrvatske leksikografske baštine te se za velik broj njih specificira etimološki opis s obzirom na pojedine jezike uzore odnosno jezike posrednike.

Iduće poglavlje cjeline bavi se kulturno–povijesnim i civilizacijskim čimbenicima kalkiranja. Problematizira se pojava kalkova kao odraza državnih veza (državna administracija, vojska, željeznički i poštanski promet) i gospodarskih, kulturnih te znanstveno–tehničkih veza (znanstvene teorije, izumi, tehnička dostignuća, umjetnost, sport, pokreti, organizacije, ustanove, poznate osobe). Poseban oblik kalka čine nazivi, izreke i citati poznatih osoba. U poglavlju posvećenom raščlambi kalkova prema vrstama analiziraju se i primjerima ilustriraju pojedine kategorije kalkova u skladu s već spomenutom autoričnom klasifikacijom. Najprije se prikazuju tvorbeni obrasci doslovnih prevedenica kao vrste leksičkoga kalka, i to: 1. složenice, 2. sraslice, 3. složeno–sufiksalne tvorenice, 4. prefiksalne tvorenice, 5. prefiksno–sufiksalne tvorenice, 6. izvedenice, 7. višerječni izrazi, 8. prijedlozi i prijedložni izrazi te 9. složenice u kojih je prvi dio kratica. Kod opisa i analize kategorije djelomičnih prevedenica pozornost se, osim identifikaciji odnosa između leksičkoga modela i replike (npr. model kao složena > replika kao izvedenica / prefiksno–sufiksalna tvorenica / složena itd.), posvećuje raznim vrstama odstupanja kalka od leksičkoga modela iz jezika davaoca: tvorbenim aspektima, redoslijedu tvorbenih jedinica, značenjskoj komponenti. Sličnom metodom katalogiziraju se i raščlanjuju i poluprevedenice, a obrađuju se i formalno nezavisni neologizmi te frazeološki kalkovi. Poglavlje završava potpoglavljima o semantičkome i sintaktičkome kalku.

U poglavlju o tvorbenim značajkama kalkova autorica polazi od tradicionalnih klasifikacija vrsta riječi u hrvatskoj rječotvorbi i pojedine kategorije kalka prikazuje sa stajališta rječotvorbenih obrazaca. U tom smislu ovo je poglavlje komplementarno prethodnomu, u kojemu se polazi od raznih vrsta kalkova, a na nižoj se razini opisa rabe rječotvorbeni uzorci. Zatim dolazi poglavlje o

semantičkoj ekstenziji kalkova, koje se bazira na recepciji i primjeni teorijskoga koncepta semantičke adaptacije što ga je za potrebe opisa anglizama u hrvatskome razvio Rudolf Filipović. U poglavlju o strukturno–semantičkim promjenama u kalkovima raspravlja se o inačicama kalkova u hrvatskome jeziku i njihovoj prihvaćenosti odnosno neprihvaćenosti u jeziku kao sustavu te o semantičkome pomaku kod kalkova u dijakronijskoj perspektivi.

U poglavlju o razumljivosti kalkova sintetski se iznose i rezultati ankete provedene među govornicima suvremenoga hrvatskoga, iz kojih proizlazi da je razumljivost kalkova jednaka razumljivosti nekalkova ako je riječ o apelativima i leksemima koji pripadaju općemu, temeljnom leksiku. Ako je riječ o terminima karakterističnima za pojedino uže strukovno područje, kalkovi su manje razumljivi. Zaključno se tematiziraju sociolingvistički relevantni čimbenici koji uvjetuju razumljivost odnosno nerazumljivost kalkova, primjerice generacijska pripadnost, profesija i sl.

Posebno poglavlje autorica posvećuje odnosu kalkova i funkcionalnih stilova hrvatskoga jezika, pri čemu polazi od argumentirane tvrdnje kako je kalkiranje »prije svega motivirano da se zadovolje terminološke potrebe« pa »najbrojniju skupinu kalkova čine stručni nazivi«. Zatim raspravlja o pojavi prijelaza kalkova iz jednoga funkcionalnoga stila u drugi te stilskim obilježjima kalkova. Pretposljednje poglavlje knjige bavi se normativističkom protegom kalkova u suvremenome hrvatskom standardu, a u završnom su poglavlju zaključno prikazane najosnovnije teze i zaključci do kojih je autorica došla o pojavi kalkiranja u hrvatskome jeziku.

Iz svega navedenoga razvidno je da je monografija Marije Turk *Jezično kalkiranje u teoriji i praksi* opsežan, argumentiran, ilustrativan i pomno sročan sintetski prikaz problematike latentnoga posuđivanja u hrvatskome jeziku, koji se temelji i na rezultatima prijašnjih autoričnih istraživanja i novih spoznaja do kojih je došla radeći na ovoj knjizi i na temeljitoj, kritičkoj recepciji dosadašnjih teorijskih i empirijskih prinosa relevantnih domaćih i stranih autora. U tom smislu ova se monografija može ubrojiti u kanonska djela hrvatskoga dodirnoga jezikoslovlja, ali i u temeljne priručnike o leksikologiji hrvatskoga jezika. U knjizi se uzima u obzir i sinkronijska i dijakronijska perspektiva u razvitku hrvatskoga standardnoga jezika i njegovoj uporabi, a ne zanemaruje se ni zemljopisna odnosno društveno–funkcionalna raslojenost hrvatskoga kao nadsustava koji u sebi sjedinjuje razne jezične inačice.

S očista pak opće lingvistike, jezičnoga planiranja i općih promišljanja o standardnome jeziku relevantnost i izvornost ove monografije proizlaze iz činjenice da se argumentiranom istraživačkom distancijom, ali i dubokim razumijevanjem biti standardnoga jezika kao općedruštveno najrelevantnije inačice kojega jezika, revalorizira pojam purizma, koji se u medijima počesto – što zlonamjerno, što neupućeno – tretira kao negativna pojava u pozadini kojega bi tobože bila nacionalistička isključivost. Dapače, kako pokazuje praksa većine europskih država, skrb o standardnome jeziku, njegovu leksiku i poglavito o strukovnim pojmovljima, izraz je visoke jezične svijesti pojedinoga društva, ali i dokaz o njegovoj osviještenoj uključenosti u suvremeni umreženi globalni kontekst. Ta skrb o standardnome jeziku, koja se u gradnji strukovnoga nazivlja

služi kalkiranjem kao nužnom strategijom, ujedno je pak i pokazatelj stupnja civilizacijskoga razvitka toga društva, odnosno njegove unutarnje organiziranosti, integriranosti, samosvojnosti i samosvijesti.

Da je monografija Marije Turk *Jezično kalkiranje u teoriji i praksi. Prilog lingvistici jezičnih dodira* znanstveno djelo od iznimne vrijednosti i za užu znanstvenu javnost i za očuvanje te promicanje hrvatskoga kulturnoga i nacionalnoga identiteta, prepoznala je i Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, dodijelivši autorici prigodom izlaska ove njezine knjige nagradu HAZU-a za najviša znanstvena i umjetnička dostignuća u Republici Hrvatskoj za 2013. godinu za područje filoloških znanosti.

Velimir Piškorec